

Людей слухай, а свій розум май.

Приповідь

I

Коло Умані, чи лучче — в Уманщині, і було, і є сільце — хоч би й Солодьками його назвати. Город Умань в Київській паланці, та зараз же і Поділля починається, то в Уманщині лічаться і деякі села подолянські, — і Солодьки село подолянське. Славний то край, і люди там славні, і Солодьки дуже хороше село, тільки невеличке; так попід убіч хати пообгороджувані, коло кожної хати городець і садок. І церква в селі, як квіточка вбрана: обсаджена липами, тополями, всякою садовою, а коло притвора дві комори, шопи, возівню видно, клуню і тік; на току скільки стогів ще торішнього хліба; за током ішов садок — великий та розкішний. Перед однією коморою стояла бричка, які й по лівий бік невдивовижу: зелена, черевата; і упряж на землі. Як приїхали звідкільсь та коні випрягли, то так лоском і покинули все — так і лежало. По подвір'ї всяка птиця ходила й ті гуси, що носом ворота підкидають.

Та, знать, на вітрець збиралось, бо одна попала шлею в зуби й почала тормошити, аж бричка скрипіла. «Аса! аса-ля!» — хтось гукав дерзким голосом. Та й знов: «Масю! піди-но! он бач: шлею рвуть!»

На цей гук побігла дівчина через подвір'я, — начеб яка шляхтянка. На Поділлю єсть спадки тієї давньої гонористої шляхти, що «nie rozwałam» в сенаті гукала.

Тепер вона звалась: і мову свою шляхетську забула, і віри відцуралась — словом, як там кажуть, та ж свята, та не так зшита. В своїх звичаях вони задержали: цілувать дівчат у руки і деякі слова: «проще», «добрий вечур», «добридзінь», «падам до нуг» іще деякі, та й годі. Цим тільки вони й відрізняються від подолян-руси-нів, та ще одежиною: мають жилетки тощо, а жінки зав'язують голову в хустку із купром — от троха так, як київські міщанки; мають шляфроки — свого крою одежина, і в спідницях ходять та в черевиках; не носять також коралів. Русинки ж там завиваються в намітки, в коралях вся краса й багатство, ходять в запасках тощо. Дівчата-русначки заплітаються там у дрібниці, і в кожної сорочки з поликами, а шляхетські дівчата, чи просто шляхтянки, — в дрібниці не заплітаються, а в ріжки, і поликів — ні на очі. Отака й то дівчина була, що побігла через подвір'я шлею боронити, просто в спідниці, в сорочці з виложистим коміром, з шляркою і заплетена в ріжки, на шиї мала низку перел і боса.

— Аса! — крикнула вона, добігаючи до комори, і схопила дрючок з землі та й замірилась. «Бий же, бий!» — гукнув той самий голос. Дівчина кинула дрючком, та по-дівочому: козак дальше б кулаком досяг. Чечуга побігла, а навперейми вибіг з дрючком чоловік в довгополій одежині, в косах, в бороді, і так почаствував оту звірину, що бідолашна і крижі за собою поволокла.

— А щоб тебе піп з'їв! — заговорив він, заложив руки за спину і став серед подвір'я. Дівчина поралась коло упряжі.

— Закинь, — гукнув, — на візок!

Дівчина закинула на бричку шлеї і нашильники та й пішла до хати.

То був панотець парафіяльний о. Гервасій Люборацький, а Маса — то старша дочка його.

— Гм! — почав о. Гервасій, — гм! куди б же? — І позирає кругом по селу. Село стояло на косогорі, то все видно як на тарілці.

— А! — заговорив далі панотець, рушаючи з місця, — а! — піду до Росолинського. — І потяг за ворота.

Росолинський — то був дідич в Солодьках. В тім краю пани — все католики і все ляхи, то й Росолинський був лях і католик. Як же воно так, що благочестивий панотець потяг до католика? І, як видно, не за ділом, бо в підряснику пішов, а якби за ділом, то убрався б у рясу.

Нема в світі більш праздного люду, як деякі панотці: ні за холодну воду не візьметься. Та нема ж і таких, як були пани: тільки й знали, що погукували, — як ще й погукували, а то за другими і цього не було. Так марудно сидіти самому, чи панотцеві, чи панові, — і сходились іноді на перебенді. Є такі пани, що на попа тільки покий не ллють, та єсть і попи, що луччого не варті. Та тут — як пан був не з таких, так і о. Гервасій. Цей був з тих старих ще панотців, з тих, що у бакалярів вчилися; після сам бакалярував, а там помаленьку і до попівства досравгавсь, женившись під сорок літ.

Всі такі панотці біду знали, виростали в громаді, то й шанували громаду і громада їх; та й панів не цурались, бо знали, що коло пана можна поживитись, — да таки більш того, що в панотцеві не пізнаєш, де лице, а де виворіт: з кожним зайде, а ні з ким до приятні не доходить — такі вже люди.

Росолинський був щедрий пан, то панотцеві й на руку: то нивку візьме до «жувосіа», то який куль муки марамонської¹ на проскури, то хуру-другу дров із лісу тощо... Так помаленьку і піддався, і вірив у пана, як турчин у місяць, — і ходив до його, як додому. І це потяг,

¹ Питлеваної, названої так від польського містечка, Маримонту, де були ще в XVIII-м віці закладені великі й добрі млини.

начебто йому треба в «коляндар» подивитись. Це діялось саме під косовицю, то мовби панотцеві і треба було знати, чи не віщує «коляндар» дощу, щоб сіно не білилось, як то кажуть, жартуючи, коли дощ пере покоси.

Отож панотець потяг до двора, а Мاسя вернулась до хати. Сама вона була на хазяйстві; паніматка пішла до шаровільника і наймичок забрала, а дочці наказала всякої роботи: і масло бити, і сметану збирати, і сир відгрівати; і кабани, що в сажі аж два годувались, на її голові були, і всяка птиця; та ще треба було і закришки¹ на вечір наготовити. Так воно все діялось; і Мася завжди справлялась. Паніматка, було, тільки підвечір одну наймичку пришле, а сама іноді аж з робітником прийде — одно, що таки робуча була й сама, а друге, що як зійдеться з молодичками, то любила й побазікати. А в жінок не збуває до розмови: то дівування згадають, то се то те, то про лиху долю не наговоряться, — іще добре, як скінчать на співах, а то й до плачу не раз доходе. Не так коли, як на случай паніматка нишком від панотця та одну-другу пляшечку оковитої підцобрить. Поминай тоді як звали: наче батька ховають. Це не то, щоб паніматка та любила торкнути, а так собі! — частуючи робітника та дякуючи, що послухали. Чарочку кожна молодиця п'є скривившись; по другій тільки губи обітре, а за третьою вже облизується, а отам пішло як по маслі, сказано — м'якеньке, ні кусати, ні жувати. Отак і день до вечора прокуликають, як свято; а як будень та робота, що нема часу, то тільки полуднуючи та підвечіркуючи — і то небагато, аби, знаєте, горло прополоскати, щоб смачніше з'їлось. Що очиці посоловіють, то це так собі, — хто його знає, чого їй було... «Оце диво! і не пила, і язик наче не свій! Хто його зна чого! Спасибі вам, мамуню! Дай вам, Боже, і нарік мати, а нам у вас робить діждати!»

¹ Бутвиння, що кришать в борщ: петрушка, цибуля та кріп тощо.

Дивна діла твоя, Господи! Здається, оці вчені та товчені панотці повинні б лучче громаді подобатись: і більш читав, і більш вчився — хоч з книжок, та світ повинен би знати, і себе спізнати; а піди ж! вийде, наче з лісу, і в дяка вчиться правити, а в старости хазяйнувати. А в громаду вийде, що ясне сонце, високо-високо! як не вклонись, не догледить. Все, мабуть, якісь великі та розумні думи думає, що й під ноги не дивиться. А що з того? Ні за собою, ні перед собою — дарма тільки батьки кошти несуть... Дивна діла твоя, Господи! На простого чоловіка як гляне, то наче ворога в йому пізнав. Чи така вже наука, чи такий світ настав? А старі не такі були! От хоч би й о. Гервасій! Тих високих наук і в очі не бачив, і чути про їх не чував, і слухать навіть не любив; а піди ж до хазяйства — хоч якого битого господаря перейде. Або до відправи! приведи татарина, що зроду-звіку не чув божого слова — і той зрозуміє: і голос мав на славу, і читав, як горохом сипле, — кожне слово наче виточене з його уст викачувалось. То й любо було в церкві постояти, набоженства послухати. Не так, як за нових, що мимрить-мимрить, наче теля ремінь жвакає, та ще й на московське; а ти в церкві стоїш, і спать хочеться, або таки дрімаєш. Не тільки в церкві та в своїй господі — і в громаді о. Гервасій був чоловік з головою. Як розкаже, було, що з давнини, то наче з книжки вчитує, аж зітхнеш, слухаючи. Дасть же бог таку голову на в'язи! Здається, щоб другому попалась, то покотилась би, як кабак, — не вдержалась би. Господи, господи! Тим і громада його поважала і любила, що малої дитини не промине, не сказавши доброго слова, а що з старим, то й до розмови стане.

— А де були, дядьку?

— Та там і там, отче чесний!

— А куди бог проваде?

— Та туди й туди!

— Боже помагай!

— Спасибі, панотченьку!

І підеш, і він піде, а на душі якось так легесенько, наче справді бог тебе веде, а не ноги несуть. Отакий-то був о. Гервасій! Отака його паніматка!

І жили собі любенько. Господь благословив і діточками — четвірко їх мали: три дівчини, як зорі ходили, і хлопчик. Дівчата звались: старша Мася, літ мала вже з чотирнадцять, менша Орися — літ дев'яти, третя — Текля — п'яти літ була. Хлопець був підстарший, звався Антосьо. Що то за хлопець ріс! Вже, було, вмів на криласі читати, міг би за дяка бути, хоч мав літ одинадцять. Панотець так-таки й думав, та прийшов указ від благочинника, щоб у школи везти... Що то вже плачу було! Не так хто плакав, як мати; згадала покійника тата свого, що все, було, розкажує, — з якихось книжок вичитував, — що під кінець світа, як вже матиме анцихрист народитись, всюди будуть школи, будуть ученики і учителі; а то не учителі будуть, а мучителі; не ученики, а мученики; і то ж то плачу було! На маму дивлячись, і дочки слізьми заливались. Панотець же лиш сіп не так за чим, як треба було гроші везти то учителям тощо. А Антосьові байдуже: бігав собі понадвірі та батогом вихльостував — ще й рад був, бо не приганяли до книжки. Та все-таки заплакав, як прийшлося на бричку лізти. Високо так намостили, що наче дзвіницю на колеса взяли, — так-то всячини напакували: і курей, і гусей — все печених, і печене порося начиняне, і масла — і всього, всього, — сказано: дитина в чужий край виїжджала, в чужу сторону, аж за десять миль від дому, в Круті...

Мати сама й відвезла, і оце тільки рік минав, що його не було дома, а тільки самі дівчата. Любили його сестри і все, було, допитуються, чи скоро вже Антосю привезуть. І ждали того Кирика й Улити, як Великодня.

Та ще далеко було до п'ятнадцятого липня, тільки червень недавно почався; в хазяйстві всяка робота йшла, — весіння кінчалась, а літня до початку доходила; і паніматка була коло шаровільника, а панотець збиравсь сіно косити і пішов «коляндар» почитати, як бачилисьмо. Мася ж, зоставшись сама з сестрами, Орисю заставила начиння мити, а сама справлялась коло дійва. І вже всюди вправилась, тільки ще оставалось бур'яну насікти для годованців. А вже з полудня звернуло, і сонце саме припікало.

В цю саму пору о. Гервасій тяг з двора — сумний та невеселий: борода йому аж кісткою на груди сперлась, так голову повісив; руки за спину заложив і волік патерицею за собою — не підпирався. Тепер в тій стороні причет у підрясниках ходить і з бородами, то панотці мусять ходити в рясі; а давнішими часами причет був стрижений та голений, і зодягались, хто як міг: хто в сіртуку ходив, хто в свитині, а хто й добрий мав жупан або бекешу; то панотці ходили без ряс: і по підряснику знати було, хто йде. І о. Гервасій, хоч без рясі йшов, та всі його пізнавали, хоч би й чужесторонні: борода, коси та доземна одежина вже свідчили, що не проста людина йде, а батюшка. І хто йде, кожен шапку зніме, «помай-бі» скаже; хто йде, під благословенство підійде. О. Гервасій кожному, було, привітне слово скаже, нікого мовчки не пройде; а на цей раз і землі під собою не бачив, не то на подорожніх ще придивлявся б. То всі зараз і пізнали, що немала туга в його душу завітала.

— Бач, кажуть, чогось зажурились наші батюшка. Я підійшов поблагословитись. «Га?» — кажуть. А я: «Благословіть, кажу, отче чесний!» — «Боже благослови!» І більше ні слова. Адже цього не бувало?

— Таже ніт.

— Мабуть, велика туга!

— І я скажу.